

Tanulmány

SZÖRNYPSZICHOLÓGIA A PROJEKTÍV RAJZOK TÜKRÉBEN

Antos Zsolt

filozófia szakos doktorandusz,
ELTE, Képi kifejezéspszichológia szak,
Károli Gáspár Református Egyetem
anzsol@yahoo.com

Vass Zoltán

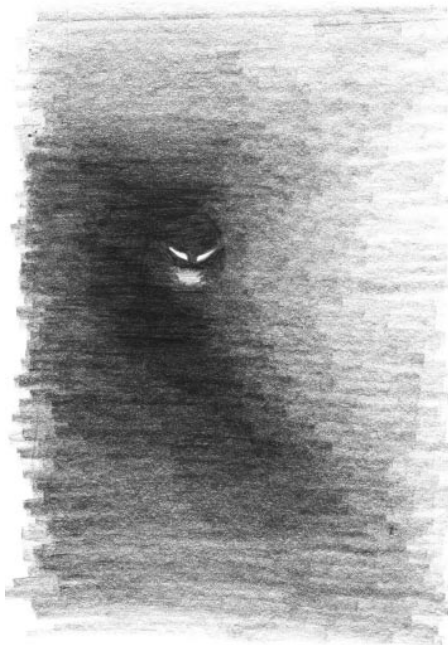
PhD, tanszékvezető egyetemi docens,
Károli Gáspár Református Egyetem
Pszichológiai Intézete
dr.vass.zoltan@gmail.com

Ez a tanulmány a szörnyek lélektanával foglalkozik, vagy másként, azokkal a fantáziákkal, amelyek félelmetes képzeletbeli lények formájában öltenek testet. A kérdés jelentősége elsősorban a félelmek és a szorongás megismerésében, kezelésében, gyógyításában rejlik, amely a pszichológia egyik központi kérdése. A félelmetes, képzeletbeli lények kérdésével azonban nemcsak a pszichológia foglalkozik. Tanulmányozásuk esztétikai nézőpontból is fontos például a szépség és annak ellentéte miatt (lásd Umberto Eco kitűnő munkáit a szépség és a rútság történetéről), illetve a művészettörténet számára (vö. például Hieronymus Bosch, Matthias Grünewald, Theodor Severin Kittelsen ismert festményeit) vagy a vallástörténet és valláspszichológia nézőpontjából (gondoljunk a különféle mitikus lényekre, jóindulatú és haragvó istenségekre, démonokra, ördögökre, misztikus látomásokra és jelenésekre). A szörnyek megtalálhatók a filozófiai hagyományban is: Thomas Hobbes kedvelt szörny-metaforái, valamint mesterséges politikai szörnyetege (a nagy és halandó

Leviatán) vagy Empedoklész zoogóniája egyaránt említhetők példaként (a görög filozófus fejlődéelméletének második stádiumában egymással keveredő testrészek és szervek különféle életképtelen keveréklényeket, pusztulásra ítélt szörnyszülötteket hoznak létre a véletlen folytán fennmaradásra alkalmas módon összeállt egységek mellett). A szörny-mivolt értelmezhető szigorúan biológiai fogalomként; a születési rendellenességek, torzszülöttek a teratológia (a fiziológiai fejlődés abnormitásainak tudománya) érdeklődési köréhez tartoznak, illetve problematikus velejárási lehetnek bizonyos genetikai kísérleteknek.

Tanulmányunkban elsősorban a szörny fogalmának pszichológiai jelentésével foglalkozunk. Bizonyára nem meglepő, hogy a szörnyek és a szorongás, félelem pszichológiai fogalmai összekapcsolódnak. Kutatásunk ötletének háttérében az áll, hogy mindenkinek vannak archaikus, ősi félelmei; oly félelmek, melyeknek közös gyökerei vannak, és kortól vagy kultúrától függetlenül, mindenkit jellemeznek. Az archaikus félelmeinkkel

Sigmund Freud, Carl Jung és az evolúciós pszichológia foglalkozott talán a legtöbbet, illetve a gyermekkori félelmek kutatásán keresztül tudhatunk e témáról viszonylag sokat. Ide tartoznak bizonyos főbiák is (de nem mindegyik).¹

1. ábra • 23 éves nő rajza (alakváltó árny)

Nézzünk néhány példát az ősi félelmekre. Első helyen kell említeni a *kígyókat, pókokat és skorpiókat*. Vizsgálatok szerint nemcsak az emberben, hanem más fajokban is félelmet kiváltó jegy a kígyó „cikk-cakk vonala”, a magasba emelt háromszögletű fej vagy a központban elhelyezkedő testből sugárszerűen kiágazó vékony lábak (Schuster, 2005). Általános, ősi félelmek közé tartozik a *kísértetek-től, a halottak szellemétől való félelem* (melynek

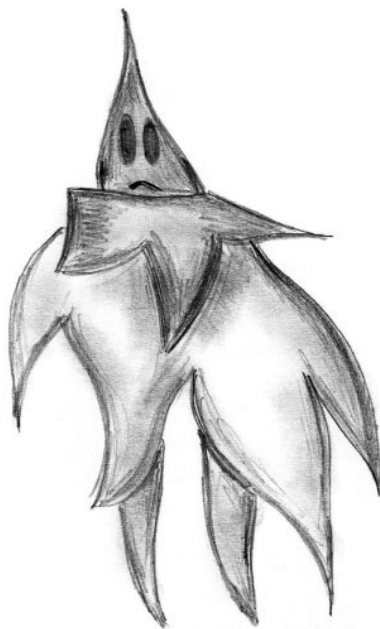
hátteréül a klasszikus freudi magyarázat az illető halálának titkos kívánásából származó önvádat teszi meg, és egy sajátos projekciós mechanizmust, mely szerint a halott iránt táplált negatív érzelmeket az elhalt lelkére projektáljuk, s innentől kezdve ő fogja érezni ezeket. Ezáltal válik a halott gonosz démonná, s innen nyeri analitikus magyarázatát a horrorfilmekben olyannyira kedvelt bosszúálló szellem, a poltergeist). Tipikus, a témához kapcsolódó gyermekkori félelmek a *szimbólumoktól és az excentrikus állatoktól való félelmek*. Mint Ranschburg Jenő leírja, egy egészségesen fejlődő európai gyermek hároméves koráig konkrét állatoktól fél, utána ennek normális körülmények között meg kéne szűnnie (hacsak nem tolja át például tigrisekre, oroszlánokra egy konkrét személytől vagy a tőle elszenvedhető fizikai ártalomtól való rettegését). Innentől kezdve a mesevilág olyan fantázia teremtette állataitól fog félni, mint a hétfejű sárkány vagy Piroska óriás farkasa. A gyermek szimbolikus félelmeit – a kígyóként tekerdő leejtett sálon és hasonló jelenségeken túl – többek között a mesék világa táplálja „a maga kimeríthetetlen szörnyeteggyűjteményével és irreális veszélyhelyzeteivel” (mely ugyanakkor „a gyermeki világkép elidegeníthetetlen része”, vö. Ranschburg, 1981). Rögtön idekapcsolható a *sötétségtől való félelem* (mely evolúciós szempontból mindig is a veszély lehetőségét hordozta magában, a gyermek számára pedig a hatalmában nem álló szeparációnak, az anyától, gondozótól való elválásnak is szimbóluma): sötétben elvesz a mozgás biztonsága, és mobilizálja a fantáziát, gyermek esetén ki is vetülnek a mesevilág alakjai és eseményei. Megemlítendő a *halál-félelem*, továbbá bizonyos *ösztönös reakcióink*: ilyen például az a – tisztelet és félelem keverékeként jelentkező – ösztönös vonzalom,

¹ A különféle főbiákról remek összefoglaló listát találhatunk pl. Ronald J. Comer (2000) kiváló könyvében.

melyet a *nagy testű állatok* iránt érzünk (lévén egyszerre jelentettek bőséges táplálékforrást és veszélyt), továbbá a *hullaszín*, illetve a *rotbadó*, *gennyes* vagy *foltos*, de mindenképp „*beteg*” *bőr*, mely azért, hogy kiváltja ösztönös *undorreakciókat* és *fertőzéstől való félelmünket*, komoly adaptív értékkel bír. „Ösztönös esztétikai reakcióink nem alakultak volna ki, ha átlagukat tekintve csökkentették volna életben maradásunk esélyeit. Ezzel szemben a túlélésünk esélyeit növelő reakciók fennmaradtak” (Barrow, 1998, III.).

De kik vagy mik is a szörnyek? Ha a szó-tári jelentésből indulunk ki, bizonyos meghatározások kiemelkednek a többi közül. Ilyen a *torzszülött* (*korcsszülött*, *szörnyiszülött*); a rendestől, a természetestől visszataszítóan eltérő (élőlény, testrészt). De ilyen a már említett *képzelt* vagy *legendás lény* is, mely *különféle állati és emberi részekből áll össze*. Lehet *látomás*, torz alakjával iszonyatot keltő képzeletbeli lény; taszító külsejű, rosszindulatú *szellem*, *rém*. A rokon értelmű *mumusz* utalhat kitalált szörnyre, vagy *félelmetes*, illetve annak feltüntetett személyre. (De szörnyeteg a kegyetlen, gonosz, lelkiismeret nélküli pszichopata, s a morálfilozófia „erkölcsi szörnyetege” is). S ne feledkezzünk meg a latin *monstrum* szó speciális jelentéséről sem, mely idomtalan formájú, ormóttan szerkezetekre vagy lényekre utal. Ugyanakkor John D. Barrow (1998) figyelmeztet, hogy a népszerű ponyvák, horrorfilmek és képregények hatalmas szörnyetegei, óriásrovarjai és óriásai nem feltétlenül életképesek; az erő ugyanis nem tart lépést a testmérettel és a súllyal. A testméret növekedésével a csontozatra nehezedő nyomás is megnő, és egy bizonyos nagyságot elérve az illető már a saját testsúlyát sem fogja elbírní, egyszerűen összeroppan. „Egy nagyobb súlyt hordozó mozgó testet újra kell tervezni – rö-

videbb és szélesebb csontokkal, szélesebb talpakkal, és teljesen különböző belső szervekkel –, hogy a szörnyeteg erősebb legyen, és jární tudjon” (Barrow, 1998, 82.). E szörnyemeghatározásokon túl pedig számolnunk kell a rajzfilmekben egyre gyakrabban felbukkanó *aranyos*, *vicces*, *jó szörnyekkel* is (ide tartozik például a klasszikus Süsü karakter, de sokat elárul, hogy szörnyrajza ihletőjeként a vizsgálatban résztvevők 9%-a nevezte meg a Szörny Rt.-t; úgy tűnik, ez a film megkerülhetetlenné vált a szörnyek kultúrtörténete szempontjából).

2. ábra • 32 éves nő rajza
(kísértet, „éjszakai látomás”)

A félelmek tanulmányozásának egyik lehetősége, ha megkérjük a vizsgált személyt, hogy rajzolja le félelmeit. A módszer előnye, hogy a szóbeli leírásnál hitelesebb és pontosabb képet ad a félelmekről. A rajzot beszélgetés is követheti, amelyben a vizsgált személy szóban

is kiegészíti a rajzot és válaszol bizonyos kérdésekre, amelyek a pszichológus számára sokat elárulnak.

A félelmek rajzokkal történő tanulmányozását ismertetve, előzményként kell említeni Elizabeth Koppitz mára klasszikussá, ám sok mindenben meghaladottá vált szemléletmódját, mely szerint a szörnyrajz/groteszk figura egy úgynevezett „érzelmi indikátor”, azaz mint *vészjelzést* kell értelmezni (Koppitz, 1968). Ma már tudjuk, hogy például egy kisgyermektől származó fura rajz nem feltétlenül kóros, és a szörnyek, robotok, űrlények is legtöbbször inkább a könyvek, képregények, játékok és filmek hatásának tudhatók be, mint valamiféle kóros pszichológiai mechanizmusnak. „Gyermekek rajzaiban rendszeresen megjelennek félelmetes alakok, óriások, vadállatok, szörnyek, sárkányok. Ezek normális fejlődési jelenségnek tekinthetők, és ha nem a képek kizárólagos tartalmait képezik, akkor csupán a mindennapi félelmek, kisebb szorongások projekciói” (Vass, 2006, 380.). Ha mégis túlmutatnak a szokásos *élményfeldolgozáson*, úgy, ami árulkodó jel lehet, az a rajz érzelmi-hangulati tónusa, a vonalvezetés, az egészséges harmónia és integráció foka; hogy mennyire kidolgozott, szín- és formagazdag a rajz, vagy épp ellenkezőleg, mennyire üres, hideg, bizzar stb. Az óriások, szörnyek, dinoszauruszok speciális esetben jelenthetnek továbbá – és ez felnőttekre is érvényes – a figura *vágyott erejével, hatalmával való azonosulást* is.

Mindenképp említeni kell Hárdi István professzor nemzetközi összehasonlításban is kiemelkedő, több mint 85 ezer rajzon alapuló dinamikus rajzvizsgálati módszerét (DRV). Klinikumban végzett kutatásai szerint a szörnyrajzok kifejezhetnek agressziót, szorongást, továbbá megjelenhetnek súlyos regresszív

állapotokban, skizofréniában, pszichotikus állapotokban. Mint írja, „mitikus, archaikus, sőt őszállatok (félelmetes dinoszauruszok) is előfordulhatnak, főként krónikus skizofréniásoknál, életidegen, esetleg szorongásos regresszív állapotokban” (Hárdi, 2002).

A szörnyek egyik leggyakoribb formája a keveréklény, vagyis állati és emberi elemekből összeálló képzelt, legendás vagy mitikus lény (például szárnyas oroszlán, sárkány, kentaur, medúza, ördög stb.). Míg Helmut Rennert és Heinz Mode szerint (1969, idézi Schuster, 2005) az antik mitológia keveréklényeinek és szörnyeinek belső lényege a ritkán előforduló emberi torzulások megfigyelése lehetett (vö. Crouzon-kór, összenőtt lábú „haleMBER”, fej többszöröződése, különféle korcs alakok stb.), Schuster szerint eredetük inkább az ember gondolkodási funkcióiból eredeztethető: ember és/vagy különböző állatfajok jellemzőinek gondolatbeli összeolvasztásából. A művészettörténeti őskorok szörnyábrázolásaira – melyet előszeretettel vetnek össze skizofrén betegek rajzaival – szimbolizmus, sűrítés, a logikus és prelogikus elemek keveredése jellemző, s mindenképp jogosultnak tűnik mind Freud pszichoanalitikus, mind Jung archetípusokkal operáló mélylélektani megközelítése. S míg a kreatív pszichiátriai betegek ábrázolásain felbukkanó keveréklények Rennert és Mode fent említett tanulmánya szerint nem annyira az elmebaj tartalmának felelnek meg, hanem inkább *a gondolkodás általános regressziójának* következményei, Martin Schuster a keveréklényeket elsősorban mint *vizuális metaforákat* tekinti, és a bennük rejlő *rejtélyt és feszültséget* emeli ki.

Ha értelmezni kívánjuk a szörnyrajzokat, mindig szem előtt kell tartani azt az elvet, hogy nem szabad kontextustól függetlenül jelenségeket tulajdonítani egyes grafikus elemek-

nek, szimbólumoknak vagy alakzatoknak. Nem mindegy például, hogy a rajz akut pszichotikus állapotban született, egy kamasz rajzolta le a padra agresszív vonalvezetéssel nem kedvelt tanárát, vagy egy kisgyermek próbálja meg feldolgozni az előző este látott rémmesét, vagy rémálmát. Mindazonáltal a szörnyrajzok értelmezési lehetőségei között – túl azon, hogy speciális esetben az illető kreativitásáról, originalitásáról is számot adhat – első helyen áll a *félelem* és *szorongás*, illetve az *agresszió*. Szorongást kiváltó ingerként az ábrázolásban és a művészetben Schuster (2005) a kigyók és rovarok már említett jegyein túl a következő, fajon belüli agresszióhoz tartozó jegyeket sorolja fel: „fixáló” pillantás (fenyegetően merev nézés, tágra nyílt szemek), kivillantott fogak és „fenyegetően” magasba emelt végtagok, továbbá felborzolt szőr, széles vállak, óriás méret, éles karmok, bibircsókos (beteg) bőr (itt említendő a vámpír kivillantott szemfoga és tetemszíne), veszedelmes fogsor stb. Vass Zoltán (2006) azonban figyelmeztet, hogy az agresszió értelmezésénél vi-

3. ábra • 13 éves fiú rajza (kigyószörny; a mellette levő üres körvonal-figura a méretét hivatott érzékeltetni)

gyáznunk kell, mert „nem minden agresszív motívum jelzi a rajzoló agresszióját. Keressük a manifeszt agresszió mögött a látens tartalmakat is! A támadó állatok rajza például inkább szorongást szokott jelezni” (Vass, 2006, 271.). Az agressziót alá kell támasztania a mozgásmintázatnak, az anamnézisnek vagy más adatoknak.

Kutatásainkban úgynevezett projektív rajzvizsgálatot végzünk. A projektív rajz azt jelenti, hogy a vizsgált személy szabadon választhatja meg, hogyan ábrázolja a rajztémát, a vizsgálatvezető pedig nemcsak a rajzot, hanem a vizsgált személy viselkedését is elemzi, és a rajz inherens részének tekinti. Ez a módszer azért érdekes, mert így a rajzban – a rajzoló személyétől, a lapméretétől, a rajzeszköztől, az instrukciótól, a vizsgálatvezetővel való viszonyától stb. függően – nem csupán belső (és általában tudattalan) konfliktusai, védekezési manifesztálódnak, de megmutatja a rá jellemző észlelési és jelentésadási elveket, egyedi világlátását, modelljeit; *leképezi a rajzoló személyiségének egészét*. A rajzolás módja, valamint a rajzteszt során megnyilvánuló ún. tesztviselkedés pedig sokszor még többet árul el az alkotóról, mint maga a kész produktum. (Az általános alapelv szerint ugyanis ami a rajzvizsgálati helyzetben történik, modellezi a vizsgált személy más helyzetekben mutatott reakcióit is; ahogy abból is számos következtetést le tudunk vonni, hogy valaki hogyan jár, hogyan táncol, miként reagál váratlan helyzetekre stb. Már az sokat elárul, hogy az illető magát a rajzolási helyzetet teljesítményhelyzetnek, félelmetes, fenyegető történésnek vagy kreatív játéknak éli-e meg).²

² A projektív rajzvizsgálat fogalmáról, fogalmának alakulásáról, történetéről és a megközelítések szemléltetváltásairól jó összefoglalást ad Hárdi István (2002) és Vass Zoltán (2006, 2007).

A kutatás speciális rajztémája tehát a *szörny*. Ironikusan fogalmazva, szörnyekkel mindenhol „találkozhatunk”: nemcsak a mitológia és klasszikus irodalmi művek állandó szereplői, hanem ott rejtőznek a mindennapokban is, bennünk, vagy épp a gyermekek szekrényében és ágya alatt. A legválogatottabb rusnyaságok viczorognak ránk nem csupán moziplakátokról és könyvborítókról, de gótikus katedrálisaink falait is éppúgy ők díszítik, mint a kriptákat és a sírboltokat. Bizonyos fejlődési rendellenességekkel születő embertársainkat pedig előszeretettel mutogatja a média vagy a cirkusz.

Tekintve, hogy a vizsgálat során felvett rajzestetek egészséges felnőttek és gyermekek művei, a már idézett klinikai értelmezések fonalát (regresszív állapotok, skizofrénia stb.) e tanulmány keretei közt nem érdemes tovább szőni. Érdekes további értelmezési lehetőséget nyújt viszont Jung (1993, 2000). Egyfelől a Hős és a Szörny harcában általában véve a tudattalan tartalmakkal való megküzdés szimbólumát látja, másrészt néhány rajzestet tökéletesen rímelt az általa Árnyék-nak nevezett személyiségrészel/archetípussal kapcsolatos nézeteire. „»Árnyék«-nak nevezem az egyéniség »negatív« részét” – írja –, „vagyis a rejtett, előnytelen tulajdonságok, a hiányosan kifejlődött funkciók és a személyes tudattalan tartalmainak summáját”. Jellemzője, hogy folyamatosan projektáljuk, kivetítjük a környezetünkre. Ugyanakkor a vele való „szembenézés elengedhetetlen feltétele mindenféle önismeretnek, és rendszerint ezért találkozunk jelentős ellenállással”. Az árnyék „sötét karaktervonalait” és „fogyatékoságait” bizonyos autonómia jellemzi, ezért akár meg is szállhatja, eluralthatja a tudatot; ha ellenben sikeresen szembenézünk vele, asszimiláljuk, teljesebbé válunk és megkapjuk pszichés ere-

jét. Az ördög ebben az értelmezésben „az »árnyék« archetípus egyik variánsa, vagyis az ember el nem ismert sötét oldalának veszedelmes aspektusa” (Jung 2000, 132.). Jung szerint a kereszténység eleve egy sajátos hasításban létezik; ugyanis a tökéletesen jóról (Isten, Krisztus) levágta az árnyékát, miközben mégsem ismeri el jó és rossz kettősségének valódi realitását (Jung, 1993).

Az egyik rajz egy tibeti démonmaszk ihlette mágikus maszkot ábrázol (4. ábra). Alkotója szerint „ha valaki felveszi, a benne lakozó démoni entitás megkaparintja, átveszi felette az uralmat, irányítja”. Ugyanakkor a démon, mely „csak emberi szemmel nézve gonosz”, valójában idegen, más, ősbibb erő, „a létforgatag más szintjének lakója”, legyőzhető; „legyőzője pedig megkapja az erejét”. Ám ez „veszélyes”. Ez a leírás tökéletes összhangban áll Jung Árnyék-ról alkotott nézeteivel.

4. ábra • 30 éves, jobbkezes, okkult érdeklődéssel bíró, harcművész-nyelvész férfi alkotása (mágikus démonmaszk)

Térjünk át végül kutatásunk konkrét módszertanára és hátterére. Elméleti alapját Vass Zoltán (2006) rajzi prototípus, genotípus és

fenotípus-fogalmi képezik. A rajzi prototípus a projektív rajz pszichológiai jelentését kifejező elméleti konstruktum (például „szorongásos rajz”, „depressziós rajz” stb.; adott rajz lehet egyszerre több prototípus példánya). A genotípusok a rajzi prototípusok (mint legjobb példányok) összes kifejeződési lehetőségeinek gyűjteményei, sűrítvényei; mérhetővé a matematikából kölcsönzött *konfiguráció* (illetve mintázat) fogalma révén vált, melyhez egy tulajdonságlista és az értelmezés erejét kifejező bizonyossági érték (cf – *certainty factor*) is tartozik. (Ez függ az elemszámtól, és a kontextustól). Egy szorongásos rajz megnyilvánulhat például a vonalvezetés gyenge nyomatékában, diffúz, halvány sátirozásban és a rajzteszt alatti szorongó tesztviselkedésben, de gyenge nyomatékban, durva szimmetriazavarokban, vázlatos vonalakban és fokozott szimpatikus idegrendszeri aktivációban is stb. Ezek a jegyek azonban különböző konfigurációkban eltérő pszichológiai jelentéseket fejeznek ki. Egy rajzi prototípushoz több rajzi genotípus is tartozhat, melyek összessége alkotja a prototípust. A rajzi fenotípusok a genotípusok egyénre jellemző, aktuálisan megfigyelhető megnyilvánulási formái (vagyis a megfigyelhető rajzi típusok, melyek egy-egy adott vizsgált személy rajzait jellemzik). A fenotípusok egymáshoz hasonlóak abban az értelemben, amit a fogalomkategorizációban „családi hasonlóságnak” nevez a szakirodalom.

Vizsgálataink (Antos, 2011; Antos – Vass, 2011) során a rajzok A5-ös méretű lapra, 2B-s ceruzával készültek, előteszteléssel és folyamatosan formálódó utóteszt kérdéssorral (gyermeknekél, ha csoportosan történt a tesztfelvétel, megengedtem színes ceruza használatát). Kutatásaink jelen fázisában azt vizsgáltuk, hogy a már említett magas szorongáskiváltó

értékű instrukcióra (*Rajzolj egy szörnyet!*) kapott rajzi válaszok alkotnak-e olyan hasonlósági típusokat, amelyek a fenomenológiai leírás módszerével azonosíthatók.³ A mostanáig feldolgozott minta száz fő: 65 felnőtt (18 férfi és 47 nő) illetve harmincöt 12–15 év közötti gyermek (19 fiú és 16 lány) rajza. A rajzokat *független megítélők* csoportokba sorolták, majd leírást adtak a csoportok közös tulajdonságairól.

Első lépésként elkészült egy *kódolási rendszer*, amely a későbbi vizsgálatokhoz is használható, valamint egy *fenotípus leltár*. (A minta növekedésével mindkettő folyamatosan bővíthető és finomítható). Az eredmények szerint a rajzok 60–80 százaléka sorolható típusokba, maradnak azonban *vegyes*, illetve *nehezen kategorizálható* ábrázolások is. A kutatássorozat jelen szakaszában ez az arány 74% (öt vegyes és huszonegy nehezen kategorizálható ábrázolás született, összesen huszonhat). Nem kizáró kategóriaként megalkottuk a *komolyan nem vehető szörnyek* csoportját is. Esetünkben egyelőre két rajz tartozik ide: egy nehezen kategorizálható „vidám szörny” és egy manó (e válaszok sem rajzi, sem utóteszt szinten nem reagáltak értékelhető módon a tesztinstrukció *felszólító jellegére*) (5. ábra).

A felvett szörnyrajzok hasonlósági csoportjai a feldolgozott minta alapján a következőképpen alakultak (1. táblázat):

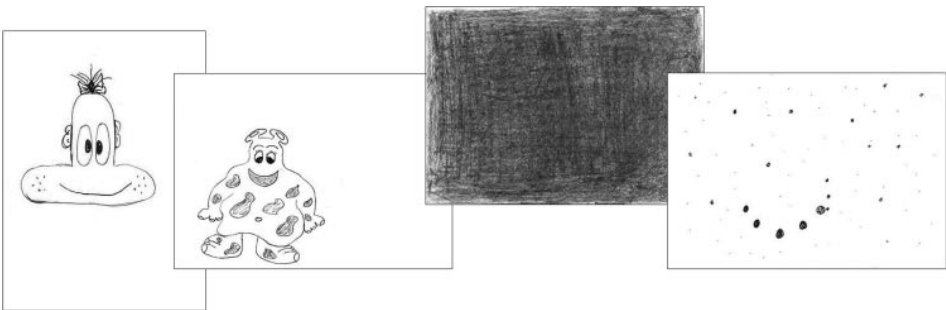
³ A fenomenológiai leírás módszere azt jelenti, hogy elfogulatlanul, elemzés és értelmezés nélkül, kizárólag a látható rajzi jegyekre és az utótesztben elhangzott információkra támaszkodva, minél objektívebben és mások által sem vitatható módon leírjuk azt, ami a rajzon látható. (Az utóteszt teljesebb képet ad az asszociációk áramlásáról, például kiderülhet, hogy egy elnagyolt körvonalú figurát valójában szörzet borít, illetve rá kell kérdeznünk a nem egyértelmű rajzi jegyekre, mert egy szarvnak látszó alakzatról például könnyen kiderülhet, hogy valójában antenna vagy haj).

Ember–állat keveréklény	14	Küklopsz	3
ebből / ördög, démon	7	úrlény, UFO	3
/ medúza	2	gyümölcs- és zöldségszörnyek	2
/ bikaember	1	állatszörny (a mintában <i>békaszörny</i>)	1
/ egyéb	4	robot–állat keverék	1
Szörös szörnyek	13	robotszörny	1
ebből / nagy szörös szörny	4	földalatti szörnyek (a mintában <i>kobold</i>)	1
/ jeti	3	folyós, zselés szörny	1
/ kis „szórmók” szörny	4	elementáris tűz	1
/ egyéb	2	vámpír	1
Állat–állat keveréklény	12	zombi	1
ebből / Sárkány	5	alakváltó árny	1
/ ragadozó / vadász	3	a sötétség maga	1
egyéb	4	démonmaszk	1
Mutáns	8	növénytörny	1
Kísértet, Szellem	6	manó	1
Nehezen kategorizálható lény	21	Vegyes kategória	5

I. táblázat

A mintában szerepelt néhány nem tipikus szörny is. Ilyen volt egy teljesen besatírozott lap („a sötétség maga”, 46 éves jobbkezes nő rajza), továbbá egy bolygókból és csillagokból álló világűr (mely a legmélyebb egzisztenciális szorongást jelenítette meg: arra a kérdésre, hogy ez mitől szörny, azt a választ kaptam, hogy „ettől félek... nem szörny, szörnyű, hogy

van, hogy a részesei vagyunk, de lehet, hogy nincs”; 26 éves nő rajza) (5. *ábra*). Mindenképp említést érdemel egy záróvizsga bizottság (24 éves, diplomavédés előtt álló nő rajza; mivel ez már a második szörnyrajza volt, egyelőre nem vettem bele a mintába) és egy „Vérnarancs” (vámpírfogakkal), „politikai felhangokkal” (48 éves férfi rajza).

5. *ábra* • Balról jobbra: 53 éves nő rajza (manó), 27 éves nő rajza („vidám szörny”), 46 éves nő rajza („a sötétség maga”), 26 éves nő rajza (világűr)

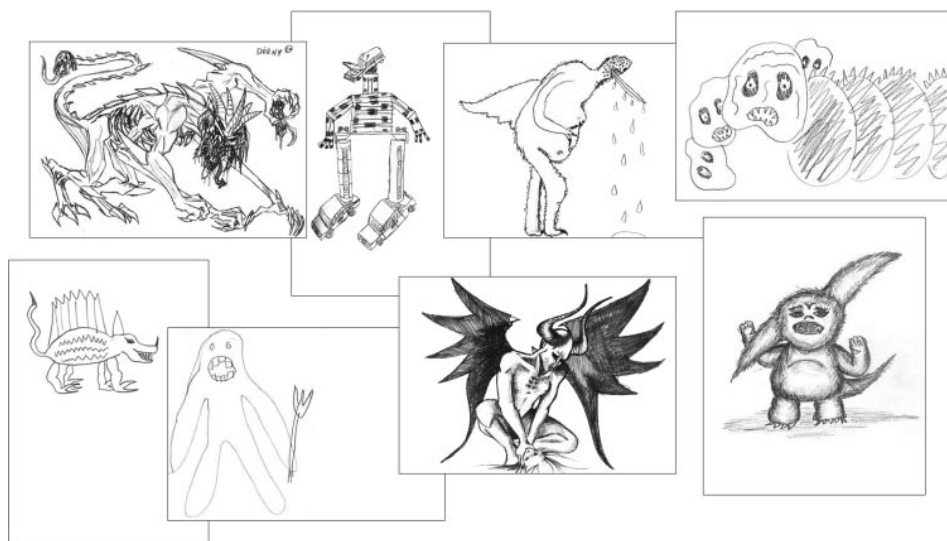
A mintában nem képviseltették magukat, ám mégis várható, illetve jellegzetes vagy *híres* szörnyek: téridőevő szörnyek, tengeri szörnyek (Kraken, Leviatán, Moby Dick), pók- és rovarszörnyek, kentaur, múmia, csontváz, farkasember, bohócszörny, Godzilla, King-Kong, Grendel, a Loch Ness-i szörny, Drakula, Frankenstein, Mr. Hyde, Freddy stb.

Lássuk most a vizsgált mintában előfordult leggyakoribb szörnyjegyeket. Érdeemes megfigyelni, hogy az eredmények Schuster idézett leírását a félelmet, szorongást kiváltó jegyekről messzemenően alátámasztják:

Fogak	59
Karmok	29
Figyelemfelhívó/uralkodó szemek	26
Nagy méret	20
Egész testet borító szőrzet	19

Járulékos szőr (szakáll, szemöldök, haj stb.)	19
Ijesztget/eljleszt	19
Szarv	17
Tüske	16
Farok	16
Gyilkol	16
Emberrel táplálkozik	14

A befejezetlen kutatássorozat folytatása a minta növelése, a szörnyrajzok vizsgálata nemek és életkor szerinti bontásban (már most megelőlegezhető, hogy a kicsik rajjai némileg különböznek mind rajzi fenomenológiájukban, mind utóteszt válaszaikban, és az eddigiek alapján úgy tűnik – természetesen ekkorra minta esetén csak nagyon óvatos hipotézisként megfogalmazva –, hogy ragadozó/vadász típusú szörnyet inkább férfiak, kísér-

6. ábra • Felső sor balról jobbra: 24 éves férfi rajza (ragadozó/vadász), 12 éves fiú rajza („robot monster”), 13 éves fiú rajza (démon), 46 éves jobbkezes nő rajza (nehezen kategorizálható lény: „szellemszerű torzszülött; sárkány”). Alsó sor balról jobbra: 32 éves férfi rajza („sárkány-kutyazé”, avagy „mutant-future-thingy”), 45 éves nő rajza (gyilkos; mutáns), 25 éves nő rajza (szárnyas démon), 33 éves nő rajza (kis „szőrmók” szörny)

teteket, szellemeket és nagy szőrös, illetve kis „szörnök” szörnyceteket pedig inkább nők hajlamosabbak rajzolni), továbbá a rajzi fenotípusok pszichológiai jelentéstartalmának elemzése további rajzok gyűjtésével, pszichometriai módszerek felhasználásával.

Eredményeink a szorongásos betegségek differenciáldiagnosztikájában és pszichoterá-

piájában lesznek hasznosíthatók, illetve nevelési tanácsadók, iskolapszichológusok és más szakemberek eszköztárát bővíthetik.

Kulcsszavak: *agresszió, archaikus félelmek, félelmek és szorongások, jungi árnyék, keveréklény, projektív rajz, pszichodiagnosztika, szörnycet, szörnycetrajzok*

IRODALOM

- Antos Zsolt (2011): *Szörnycetológia avagy a szorongás képi kifejeződésének fenomenológiai típusai*. Poszter-előadás. KRE BTK Tehetségnap, Budapest, 2011. május 23.
- Antos Zsolt – Vass Zoltán (2011): *Szörnycetológia avagy a szorongás képi kifejeződésének fenomenológiai típusai. Hagyomány és megújulás*. Magyar Pszichológiai Társaság Jubileumi XX. Országos Tudományos Nagygyűlése, Kivonatkiötet. Magyar Pszichológiai Társaság, Budapest, 16–17.
- Barrow, John D. (1998): *A művészi világegyetem*. Kulturtrade, Budapest
- Comer, Ronald J. (2000): *A lélek betegségei – Pszichopatológia*. Osiris, Budapest
- Eco, Umberto (szerk.) (2007): *A rótság története*. Európa, Budapest
- Eco, Umberto (szerk.) (2007): *A szépség története*. Európa, Budapest
- Freud, Sigmund (1990): *Totem és tabu*. Göncöl, Budapest
- Hárdi István (2002): *A dinamikus rajzvizsgálat*. Medicina, Budapest
- Jung, Carl G. (1993): *Aión*. Akadémiai, Budapest
- Jung, Carl G. (2000): *Bevezetés a tudattalan pszichológiájába*. Európa, Budapest
- Koppitz, Elizabeth M. (1968): *Psychological Evaluation of Children's Human Drawings*. Crune & Stratton, New York
- Rennert Helmut – Mode, Heinz (1969): *Mischwesen und Monstren in der Vorstellung und Ausdruckswelt der archaischen und psychotischen Menschen*. Der Nervenarzt, 40, 8–17.
- Ranschburg Jenő (1981): *Félelem, harag, agresszió*. Tankönyvkiadó, Budapest
- Schuster, Martin (2005): *Művészetlélektan*. Panem, Budapest
- Vass Zoltán (2006): *A rajzvizsgálat pszichodiagnosztikai alapjai*. Flaccus, Budapest • <http://books.google.com>
- Vass Zoltán (2007): *Formai-szerkezeti rajzelemzés*. Flaccus, Budapest

AZ ISKOLA ÉS A TERMINOLÓGIA MINT A NYELVI SOKSZÍNŰSÉG MEGŐRZÉSÉNEK ESZKÖZE

Pusztay János

egyetemi tanár, CSc., habilitált doktor,

Nyugat-magyarországi Egyetem Savaria Egyetemi Központ Uralisztikai Tanszék, Szombathely
pyj@btk.nyme.hu

1. A világ nyelvi képe

Sokat, bár a szakemberek szerint nem eleget foglalkoznak a biodiverzitással. Nap mint nap hallhatunk arról, milyen ütemben pusztulnak ki növény- és állatfajok, s eltűnésüknek milyen káros hatása van az emberiségre nézve. A nyelvek és a velük kapcsolatos kultúrák nem sokkal lassabb ütemben tűnnek el, ám megítélesem szerint a nyelvi és kulturális diverzitás, azaz sokszínűség csak keveseket foglalkoztat.

A világ mintegy hat-hétezer nyelvének túlnyomó többsége ún. kis vagy törpe nyelv. Az egy nyelvre jutó beszélők átlagértéke öthatezer körül van (Krauss, 1992; 1998; Grenoble, 2006). Elképzelhető tehát, milyen sok kis létszámú közösségre korlátozódó nyelvnek kell lennie a világban, ha a skála másik oldalán ott van a milliárdos kínai, a 350 milliós angol, a 250 milliós spanyol stb. A magyar nyelv a beszélők létszáma alapján valahol a 40–50. nyelv között található.

Ebből a kedvezőtlen helyzetből fakadnak a nyelvek jövőjére vonatkozó jóslatok. Az optimista előrejelzések szerint a jelen évszázad végére eltűnik, vagy erősen veszélyeztetett helyzetbe kerül a ma még beszélt nyelvek fele.

A pesszimista jóslatoknak több fokozatuk van. A derűlátóbbak szerint ezt az évszázadot a mai nyelvek 10–20%-a éli túl, a borúlátók szerint 300–600 nyelv marad fenn, de vannak feltételezések, hogy csupán 40–50.

A nyelvek eltűnése jelentős mértékben a globalizációnak és a soknemzetiségű államokban megfigyelhető asszimilációs törekvéseknek köszönhető. Keserű tapasztalat, hogy mintegy fél évezreddel ezelőtt a nyelvek száma a jelenleginek kétszerese lehetett, azaz a nyelvek fele politikai-gazdasági törekvéseknek esett áldozatul (lásd a világ felfedezése, gyarmatosítás).

Többszínű és többnemzetiségű országokban megfigyelhető a kisebbségek asszimilációs folyamata. A többségi nemzet felelősége is, hogy ez a folyamat milyen ütemben megy végbe, illetve egyáltalán végbemegy-e. Egyes országokban az asszimilálás, a nyelvileg homogén állam megteremtése a többségi nemzet olykor erőszakos cselekedetektől sem mentes politikai programja, másutt – például Magyarországon – a „nemtoródóm politika” áldozatai a kisebbségek (Pusztay, 2009).

A nemzeti kisebbségekkel kapcsolatos politika nagyon sok országban tekinthető